

Halászat a székesfehérvári Sóstón

*Hetvenedik születésnapja alkalmából
e cikk közlésével köszöntjük
régii, szorgalmas munkatársunkat,
Gelencsér Józsefet. A szerk.*

1. A Székesfehérvárt századokon át körülölelő vízivilág számos funkciót töltött be. Mindekelőtt hadi-katonai védelmet nyújtott a vár, a város lakóinak. Ők pedig a mocsaras, vizes terület természeti adottságait szükségletük kielégítésére igyekeztek hasznosítani. Nádjából tetőt csináltak a fejük fölé, halait, vadjait, madarait táplálkozásra használták. A XVIII–XX. századi vízrendezés után a székesfehérvári Sóstó utolsó emlékként maradt fenn. Ma már nem halásszák, horgászata sincs, pedig a halfogásnak itt szép múltja volt.

Nem véletlenül telepedtek emberek a bronzkortól kezdődően az akkori Sóstó vidékére. Éhségük csökkentésére a halászat, a vadászat és a gyűjtögetés jó alkalmi szolgáltak. Az első évezred végéhez közeledve mindez még intenzívebbé vált.

Országunkban a halászat tartalmát szokásjog, törvény, rendelet, szabályrendelet és jogszokás befolyásolta. A *halászati jog* a honfoglalás után – a természet gazdagságának köszönhetően – valószínűleg mindenkit megilletett. Ám a *szabad halászat* a XI. században megszűnt. A XIII. századtól a halászati jog fokozatosan a földesúré, földbirtokosé lett. A XVII–XVIII. századtól a halászó vizeket bérbe adták a halászoknak, másutt a jobbágyoknak, akik zsákmányhányaddal vagy készpénzzel fizettek. A XIX. század második felére a folyók szabályozása, a vizes területek lecsapolása a halállományt katasztrofálisan csökkentette.

A polgári kor megváltozott jogi és természeti viszonyai között az 1888. évi XIX. tc., a *halászati törvény* deklarálta, hogy a halászati jog a földtulajdon elválaszthatatlan tartozéka, a meder mindenkori tulajdonosát illeti meg. A törvény a halak számának védelmére tilalmi időszakokat vezetett be. A csekély jelentőségű vizek korábbi szabad használatát megtiltotta, és szigorú szankciókkal fenyegette meg az engedély nélkül halászókat. (62–66. §) A *zárt vizek* halászata a jogosult által korlátlanul gyakorolható volt. Zárt víznek az minősült, amely más, halat tartó vízzel nem volt összeköttetésben. Ennek megállapítása külön, a 48. §-ban meghatározott eljárásban történt. Egyébként, aki halászni akart, az egy évig érvényes *halászszyegyet* volt köteles váltani, illetékvonzat mellett. Önmagában a halászszyegyet halászatra nem jogosított. A jogosultak körét az 1., 2., 14. § b. pont és a 47. § tartalmazta. A II. világháború utáni államosításokkal összhangban az 1950. évi I. tv-el a települési autonómiák helyére a tanácsrendszer lépett. A tanácsok az állami tulajdonba került földterületek, vizek kezelői voltak.¹ Az 1959. évi IV. törvény 168. § (1) bekezdése értelmében a természetes tavak az állam kizárólagos tulajdonát képezték.

¹ *Márkus Dezső*: Magyar jogi lexikon. I–VI. Budapest, 1898–1907. III. 903.; *Pomogyi László*: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Budapest, 2008. 396–397.

2. Székesfehérvár létrejöttétől, vagyis a honfoglalás utáni időszaktól kezdődően a város és környékének lakói éltek a vízivilág, így benne a Sóstó, a Sárvíz és a Sárrét nyújtotta lehetőségekkel. A halak, a halászat kapcsán néhány történeti adat is idézhető.

Evlia Cselebi, a török világutazó 1664-es látogatásakor azt írta, hogy a Székesfehérvárt körülvevő mocsaras területen különféle halak is élnek, de nem ízletesek.² Székesfehérvár szabad királyi város 1688 és 1740 közötti gazdasági viszonyairól tudható, hogy a földbirtokból és a birtokgazdálkodásból származó jövedelem az átlagnál alacsonyabb volt. A földrajzi adottságoknál fogva erdőkből, legelőkben, vadászatból komoly bevétele nem lehetett.

Halászatból viszont igen, mivel a Sóstó gazdag volt halban és rákban. Ám ennek birtoklásáért állandó torzskodás folyt a tanács és a prépostság között.³ Nesselrode Ferenc Vilmos gróf (1652–1732) pécsi püspök 1703 és 1729 között egyidejűleg székesfehérvári prépost is volt. 1713. december 9-én Fejér vármegyéhez tiltakozást és ellentmondást nyújtott be. A Sóstó tulajdonjogát a prépostságnak követelte, mondván, hogy az ősidők óta azé, csak Székesfehérvár város önhatalmúlag eltulajdonította. A per oka a Sóstó halgazdagságában volt keresendő. A tó azonban a városé maradt.⁴ Bél Mátyás kifejezetten a Sóstóról nem írt, de azt megemlítette, hogy a várost körülzáró mocsárvilágban halak és főleg csíkok élnek. Bél munkájában másutt, Fejér megyéről szólva írta: „A folyók duzzadnak a halaktól. A parasztok számos fajtájukat halásszák. Nyáron halászókosárral bemennek a vizetekbe, amelyeket meg tudnak közelíteni, télen pedig a jég alatt, fáklyafény mellett fogják a halat. Hal, rák és teknősbéka oly bőségben van, hogy sokan Győrbe, Pozsonyba, sőt Bécsbe is visznek belőlük, így szereznek hasznót maguknak. A csíkból olyan sok van, hogy róluk nevezték el Csíkvárt.” A hal és a csík a városnak is bevételt jelentett.⁵ (Az 1950-es évektől már a nevét is alig ismerték a csíknak. Viszont az egyik közterület nevében – Csíkvári utca – máig megőrződött.) Vályi András (1764–1801) statisztikus, földrajztudós Fejér vármegyéről írta, hogy „halászatnya nagy és hasznos, s tavai nem csak külömbféle halakkal, hanem rákokkal és teknősbékákkal is eléggé megáldottak”.⁶ Vályi megállapításai döntően a Sóstóra is igazak.

3. A város területén folytatott halászatról 1720-tól kezdve vannak részletesebb adatok, általában közelebbi helymegjelölés és a Sóstó említése nélkül.

A XVIII. században a halászat városi monopólium volt. Tanácsi engedéllyel, díj fizetése ellenében lehetett halászni. Az 1720-ban kiadott halászati engedélyek szerint a zsákmány kétharmada lett a városé. 1747-ben az iratok két székesfehérvári halászról tettek említést, akik hálót is kaptak a várostól. A katonai parancsnokság által használt várarak halászati jogát 1754-ben kapta vissza a település. Ez mindössze 2 forint jövedelmet hozott neki. Ugyanebben az évben a név szerint megjelölt négy városi halász is harmadrésért halászhatott. A város tanácsa 1762-ben a téli, jég alatti halászatot megtiltotta. 1765-ben ugyancsak négy halász volt jogosult a halászatra a város határában. 1766-ban a tanács három személynek bérbe adta a rákászatot. A bérlőknek minden pénteken 400 rákot kellett szolgáltatniuk. 1768-ban két személy (Six József és Koly György) vette bérbe 3 évre a halászatot és a

2 Evlia Cselebi: Török világutazó magyarországi utazásai 1664–1666. Budapest, 1908. 44.

3 Czako Sarolta: Székesfehérvár szabad királyi város igazgatása 1688–1740. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. Székesfehérvár, 1972. 28.

4 Juhász Viktor: Adatok Székesfehérvár török hódoltság utáni helyrajzához. In Schneider Miklós–Juhász Viktor (szerk.): Fejér vármegye. Budapest, 1937. 385.

5 Bél Mátyás: Fejér vármegye leírása. Fordította és bevezette: Prokopp Gyula. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. Székesfehérvár, 1977. 88, 106.; Czako 1972. 28.

6 Vályi András: Magyar Országának leírása. I–III. Buda, 1796–1799. I. 645.

békaszást. Az évi bérelti díj 20 forint volt.⁷ Egy további adat szerint a város a halászatot évről-évre bérbé adta, és a bérlőktől esküt vett ki. Mégpedig arról, hogy a halat a városi hatóság által megszabott áron hozzák forgalomba és a fogás harmadát beszolgáltatják a magisztrátusnak.⁸

A hal székesfehérvári értékesítéséről már 1690-től vannak adatok. A városi vizekből zsákmányolt halakat általában a városi piacon és a vásárban értékesítették, de a kereskedők távolabbi településekre is vittek belőlük. Az árusítás említett két helyén a Duna és a Tisza vidékén fogott zsákmány is gazdát cserélhetett. A város tanácsa időnként igyekezett korlátok közé szorítani mind a hal behozatalát, mind annak elvitelét, továbbá a halak árát.

1747 januárjában egy székesfehérvári lakos két győri polgárral együtt Bécsbe akart vinni nagyobb mennyiségű halat, de a szokatlanul enyhe idő miatt azok egy része megromlott. A győriek azonban a kárban nem kívántak osztozni, ami miatt jogvita támadt. 1762-ben a város tanácsa 50 botütés terhe mellett megtiltotta, hogy a halászok idegen kereskedőknek mázsaszámra halat adjanak el. Ugyanebben az évben Köchl József kertészt kitiltották a városból, mert halkereskedésével nagy kárt okozott. Azt az elvet követte, hogy „a fejeváriak halakat ne egyenek”. 1692-ben a tanács – elkobzás terhe mellett – a városban a ponty, csuka vagy más hal fontját 4 dénárban maximálta. (Eszerint a ponty és a csuka a leggyakoribb halak voltak.) 1765-ben arról született rendelkezés, hogy a halakat 1 garasnál drágábban nem lehet árulni. A XVIII. század második felében a városnak volt *halmészárosa*, azaz mázsálója. Egyikük 1776-ban a halászkotól illegálisan, mérés nélkül vett halat. Ezért jogát megvonták. A XVIII. század közepén a halat, a szaga miatt, csak a Palotai kapunál lehetett árusítani.⁹

Némi időbeli ugrással írom, hogy ifj. Palugyay Imre 1853-ban azt is közölte, miszerint a Sóstóban „közönséges hal-fajok élnek”.¹⁰ Érdekességként említhető, hogy Herman Ottó (1835–1914), a kiemelkedő zoológus és néprajzkutató 1873 őszén járt Székesfehérváron és a Sóstót is felkereste.¹¹ Vélhetően későbbi nagy munkáihoz érdeklődött a pókokról és a halakról, halászatról.

4. A tóbeli halállomány az idők folyamán csökkenhetett, mert az 1889. évi kultúrmérnöki jelentés a halászatot a nádvághoz képest nem tartotta jelentősnek. Bár említette, hogy vannak elképzelések a halak természetes szaporítására.¹² Egy másik tájékoztató tartalma lényegileg egyező. Székesfehérváron a város tulajdonát képező Sóstónak halászat szempontjából való jobb kihasználását vették célba. A terület kb. 600 kh, fele részben náddal borítva, a másik fele rész kisebb-nagyobb *tisztásokat* képez. A tó vízhiányban szenved, az aszalvölgyi folyóvíz bevezetése tervezett. A város az ezen a vidéken jól értékesíthető nád termelésére fekteti a hangsúlyt. A halászat ehhez képest egyszerű, inkább hízlalást, mint tenyésztést jelent.¹³ Egy évtizeddel később a város közigazgatási előadója a Földművelésügyi Minisztériumnak a következőket jelentette települése 1899. évi halászatáról. Haltenyésztés céljára a Sóstó igen alkalmas volna, de okszerűen nincs gondozva, így közigazgatásilag

7 Kállay István: Székesfehérvár haszonvételei 1688–1790 között. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. Székesfehérvár, 1971. 68–69.

8 Juhász 1937. 385.

9 Kállay 1971. 68–69.

10 Palugyay Imre, ifj.: Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása. II. Szabad királyi városok leírása. 1. Pest, 1853. 135.

11 Keve András: Hernan Ottó a Dunántúlon. Vasi Szemle 1964. 4. 552.

12 Landgraf János: Kultúrmérnöki jelentések a talajjavítások terén 1890. évben tett intézkedésekről. Budapest, 1890. 45.

13 Gazdasági Mérnök 1890. június 15. 279–280.

hasznos célt nem szolgál. Ez az elhanyagolt gazdasági forrás a házipénztárnak 25 forint haszonbért eredményez ugyan, de tudatos kezeléssel, befektetéssel előnyösebb szolgálatot hozna.¹⁴ Azonban a halászat szerepe érdemben a század utolsó két évtizedében és a későbbiekben sem nőtt. Bár voltak rövid életű sikerek. 1889 körül a Sóstót haltenyésztési célokra a megye, illetve a város három befolyásos személyisége, Kempelen Imre, Havranek József és Felmayer István vette bérbe (haszonbérbe) a várostól. Kempelen az év tavaszán apró halakat hozatott, melyeket beeresztetett a Sóstóba. Különösen a ponty szerethette a vizet, mert fél méter hosszúságúra is megnőtt. Az év második felében azonban a csekély víz miatt a halak pusztulni kezdtek, így november közepén halászatot rendeztek. Az első húzásra 4 mázsa eredmény született. A bérlők ennek nyomán elhatározták, hogy újabb 6 évre bérbe veszik a Sóstót, továbbá megásatják, nehogy a halak a sekély víz miatt télen elvesszenek.¹⁵ A tóban a *Mélyásás* kialakítását a nyári súlyos vízcsökkenés mellett tehát a téli körülmények is indokolták. 1905 nyarának végén Székesfehérvár közgyűlése a sóstói halászat tárgyában kötött szerződést az akkori bérlővel felbontotta.¹⁶

A II. világháború után, 1949-ben változatlanul a halászat háttérbe szorulását megállapító jellemzés, környezettani leírás született a tóról. Székesfehérváron „a Sóstó a várostól délre kb. 109 m t. sz. f. magasságban helyezkedik el, 1 km hosszú, 200–300 m széles nádas mocsár. 65 cm átlagos mélységgel. Valamikor városi halastó volt, régóta elhanyagolt, csak a nádat vágják évente.”¹⁷

5. 1945-ig a halászat egyrészt legálisan, haszonbér fizetése ellenében, másrészt illegálisan folyt.

Bogárdi Lajos (1925) gyerekkorában előbb a Segesvári úton, majd a Homoksonon lakott. Nekem arról szólt, hogy abban az időben nagyanyja, Bögyös Istvánné innét küldte el rendszeresen a csőszházhoz (*Dala-ház*) halért. Az említett helyen, a tó fölött egy hosszabb padló végén *kalyiba* állt. Ott tartotta ingóságait a halász, aki *merítőhálóval* dolgozott. A kifogott kárászokat adta el. (A körülmények a halászati jog haszonbérbe vételére utalnak.) Mező Éva újságírónak Bogárdi több merítőhálós halászról, a kárászokon kívül más nagyobb halakról is beszélt.¹⁸

A környék népe a lehetőségekkel élve, külön engedély nélkül is régóta, századok óta halászott a tisztásokon, az alacsony állású vízben. Háborúk, forradalmak alatt, más ínséges időkben a megélhetés kényszere különösen rávitte a népet az orvhalászattal való élelemszerzésre. Főleg,

*A sóstói csőszház
a XX. század közepén
(Varga Istvánné tulajdona)*

14 Földművelési Értesítő 1900. április 15. 271.

15 Székesfehérvár és Vidéke 1889. november 16. 3.

16 Székesfehérvár és Vidéke 1905. augusztus 29. 2.

17 *Veszprémi Béla*: Adatok az *Anabaenopsis Arnoldii* Aptek. biológiájának ismertetéséhez. Hidrológiai Közöny 1949. 7–8. 202.

18 *Banizs Károly–J. Mező Éva–Takács András Attila*: A székesfehérvári Sóstó természetvédelmi terület. Székesfehérvár, 2010. 67.

ha a hatóság embereinek figyelme meglazult vagy megszűnt. Az elkövetők az orvhalászat szót nem használták, cselekményüket inkább rátermettségük bizonyítékának tekintették, természetes zsákmányolásnak. Egyeseket a szenvedély is hajtott. A nép szemében pedig szokás, jogszokás volt mindez, és nem szankcionálandó tett. 1945 után különösen, mivel a tulajdonos és a hatóságok érdeklődési körén csaknem kívül esett: „*Nem töröttek vele.*”

Férfiak, legények, gyerekek gyakorolták a halfogást, alapvetően két módon: *vesszővékával* vagy *hállóval*. Köztük Braila Sándor (1912-1992) is, aki a Homokoron lakott. Fiatal korában onnét járt ki társaival vagy családjával a közeli Sóstóra halászni. Kifigyelték a gátórt, mikor az elment, bemerészkedtek a vízbe, halásztak. A család nagyon szerette a *rácponyot*, melyhez a hozzávaló a Sóstóból származott. Czeher Mihály (1951) úgy emlékezett, hogy az 1970-es évekig időnként látta, amikor a Szárcsa utca felőli nagyobb *tisztáson*, a halászatra alkalmas szabad felületen két felnőtt férfi vagy fiatalember „*Vékát huzott át a vizen*”, a tóban. Esetenként félig is megtelt a véka hallal. Általában küszféléket, vagyis a pontyfélék családjába tartozó halakat fogtak. A rákot visszadobták. Édesapja, id. Czeher Mihály (1919–1976) hallott olyat is, hogy a tó környékén egyes parasztcsaládok állítólag apró halakkal etették a kacsákat. Aztán a kacska tömésének utolsó időszakában gabonát, kukoricát kapott az állat, hogy a halszag ne érződjön a húsán.

Szárcsa utcai épületek az 1970-es években
(Varga Istvánné tulajdona)

bevagdalták, hogy a száalka megsüljön benne. Aztán besózták, paprikás lisztben megforgatták és jó ropogásra megsütötték. Az ízletes halhúst melegen fogyasztották, hozzá kenyeret ettek.

Hajdu Lajos újságíró 1944-ben székesfehérvári gyerekkorára következőképpen emlékezett: „*A Sóstó különben nekünk, fehérvári gyerekeknek Eldorádónk volt... Persze az orvhalászattal is próbálkoztak gombostűink.*”¹⁹ Azt nem írta, hogy mi módon. Herman Ottó 1887-ben a magyar halászatról készült monográfiájában általános jelleggel írta: „*A gyerekkalász elcseni a gombostűt és önkénytelenül bronzkori jellegű horgot készít belőle. [...]*”²⁰

Lukács Györgyné Lukács Mária (1963) 1970 körül még látta, hogy a Sóstóban két férfi gyalogolt a térdig érő vízben, és húzta a hálót. Eredményesen töltötték idejüket. Mások említették, hogy korábban kisebb hálót a gyerekek is húztak. Jobbára vörösszárnyú keszeget és compót fogtak. A zsákmányt nem árusították, a család használta fel. Esetleg rokonnak, jó ismerősnek adtak belőle.

A legfeljebb 15 cm-es halakat otthon a leányok, asszonyok frissen elkészítették. A fejét levágták, kibelették,

19 Hajdu Lajos: A Dunántúl munkatársa Kaszap István édesanyjánál. Dunántúl 1944. augusztus 27. 4.

20 Herman Ottó: A magyar halászat könyve. I–II. Budapest, 1887–1888. I. 1887. 179.

Éltek a tóban halászás lehetőségével a helyi és a kóbor cigányok/romák is. Különösen az előbbieket, akik a közelben laktak, jól ismerték a tavat, a vizet, a nádasokat, a bennük vezető utakat. Székesfehérvár város 1896. szeptember 28-i ülésének tervezett napirendjén szerepelt a kóbor cigányoknak a Sóstón való halászáttól eltiltása. A napirendi pontot azonban visszavonták, így nem tárgyalták.²¹ Időközben ugyanis a romák, nem kis vihar közepete, részben továbbvándoroltak, részben őrizetbe kerültek. Herman Ottó ebben a korban megjelent könyvében, országos tapasztalatai nyomán, *A cigányhalászás* fejezetcím alatt a következőket írta: „*Ügyes a művészetig, élelmes a csalásig... Amiben a cigány remekel, az a horgászat, mert ennek fő feltétele senkinél sincsen meg annyira, mint épen nála: éhezik a halra és mindig ráér – soha nincsen sürgetős dolga. Előkeríti az úton talált vásott patkószeget, s olyan horgot kalapál belőle, a milyen épen kell; pedzövé teszi a kövön, azután kapar hozzá horogravaló csalit: gilisztát, lótetűt, csimazt.*” Nem csak a nagyobb, hanem a „*kisujjnyi halat is megfogja... Tudja azt is, hogy ha valami rossz pléhdarabon ropogósra pirítja megeheti szárnyastul, szálkástul.*” A cigány áll legközelebb a rég letűnt korok gyakorlatához. Neki a vadrózsa horgas tüskéje, a kökényé, a galagonyáé is horog.²² Az előző századfordulón a székesfehérvári romák körében is a horognak, és nem a hálónak lehetett nagyobb szerepe.

A Sóstóban rengeteg béka tanyázott. A XX. század emberének különösen az öklömnyi *kecskebékák* tűntek fel. Ismerték a *varangyosbékát* és az *ásóbékát* is. A zöld *levelibékát* kedvesnek tartották. A szakirodalom említést tesz továbbá az *erdei* és a *tavi békáról*.²³

A béka fogyasztására inkább csak a XX. század első harmadáig van adat. Voltak családok, melyek tagjai, különösen a gyerekek, rendszeresen fogták és ették a sokak számára ellenszenves állatot. A békacombot kirántották. Az 1970-es évekig, a még zajmentesebb világban, csendesebb időben a *békakarattyolás* messzire elhallatszott, betöltötte a környezetet. Volt, aki – frappánsan, de pontatlanul – úgy mondta, hogy a *békabrekegésnek* a vasútvonalak jelentették a határt. Az 1950-es évektől, ha a halászó férfiak vékájába béka került, mindjárt visszadobták a tóba.

Ahogy a sóstói nád folyamatosan veszített jelentőségéből, úgy az itteni halászat is mind kisebb szerepet játszott a környék táplálkozásában. Hasonlóan a Sóstó vadászatának, madarászatának, gyűjtögetésének visszaszorulásához. A sóstói természetvédelmi területre látogatóknak ma már a tájékoztató táblák mondják el a legfontosabbakat a helyi halászatról.

Gelencsér József

21 Székesfehérvári Hírlap 1896. szeptember 25. 3. és 1896. szeptember 30. 2.

22 Herman I. 1887. 527–529.

23 *Banizs–J. Mező–Takács* 2010. 272.